

Sylwetki wybitnych adwokatów

Adam Redzik

EUGENIUSZ WAŚKOWSKI (1866–1942)

W siedemdziesięciolecie śmierci wybitego uczonego i adwokata

Spośród licznych Polaków, którzy w drugiej połowie XIX w. zasilili rosyjską naukę prawa, gdyż wykładali na rosyjskich uniwersytetach i publikowali w tym języku, najbardziej znany dziś w Polsce jest znakomity filozof prawa Leon Petrażycki (1867–1931)¹. Uчени pamiętają o ogromnym wkładzie w rozwój kultury polskiej, w tym literatury, profesora prawa karnego na Uniwersytecie Petersburskim Włodzimierza Spasowicza (1829–1906) – znanego jako budowniczy adwokatury rosyjskiej, uwieczniony przez Dostojewskiego w *Braciach Karamazow* jako adwokat Fetiukowicz². W dziedzinie prawa cywilnego w panteonie najwybitniejszych „rosyjskich” jurystów znajduje się Gabriel Szerszeniewicz (1863–1912), którego dzieła do dziś wznawiane są w Rosji³, oraz profesor Uniwersytetu w Odessie Eugeniusz Waśkowski. Na temat Waśkowskiego nie powstało w Polsce żadne większe opracowanie biograficzne⁴, choć od 1924 r. do śmierci był pro-

¹ Zob. A. Kojder, *Wstęp*, (w:) L. Petrażycki, *O pobudkach postępowania i o istocie moralności i prawa*, Warszawa 2002; *idem*, *Leon Petrażycki 1867–1931*, (w:) *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, pod red. G. Bałtruszajtys, Warszawa 2008, s. 113–116; K. Opalek, *Petrażycki Leon*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 25, s. 683–688; K. Pol, *Poczet prawników polskich XIX i XX wieku*, wyd. 2, przejrzał i uzupełnił A. Redzik, Warszawa: C.H. Beck 2011, s. 715–736.

² K. Pol, *Poczet prawników polskich*, s. 253–271; zob.: W. Wasiljew, *Włodzimierz Spasowicz (16.1.1829-6.10.1906)*, „Głos znad Pregoły” 2003, nr 12 (89), s. 6.

³ Zob. M. Zieliński, *Gabriel Szerszeniewicz (1863–1912) – jego życie i pogląd na kwestię poszanowania prawa. W związku ze stuleciem śmierci*, „Palestra” 2012, nr 1–2, s. 234–242.

⁴ W 1930 r. w ramach „Albumu Prawników Polskich” publikowanego na łamach „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego” ukazał się krótki biogram Waśkowskiego z fotografią (z. 2). Niestety zabrakło miejsca dla E. Waśkowskiego w *Poczet prawników polskich XIX i XX wieku* pióra Krzysztofa Pola. Krótki i niestety pełen błędów biogram uczonego został natomiast zamieszczony w dziele Adama Śródki pt. *Uczeni polscy XIX–XX stulecia* (t. IV, Warszawa 1998, s. 447–448). W literaturze rosyjskiej, w opublikowanym w 2007 r. dwutomowym dziele Władimira Tomsinowa pt. *Rosyjscy jurysci XVIII–XX wieków: Szkice o życiu i twórczości*, w tomie drugim jedenaście stron poświęcono Waśkowskiemu (Владимир Алексеевич Томсинов, *Росси́йские*

Prof. Eugeniusz Waśkowski – fotografia z lat 20. XX w.

fesorem na polskim uniwersytecie. Nazwisko Waśkowskiego bardzo rzadko pojawia się dziś w opracowaniach dotyczących historii prawa cywilnego lub cywilnego procesowego. Częściej przywoływane jest natomiast w publikacjach dotyczących dziejów adwokatury⁵.

Eugeniusz Włodzimierz Waśkowski urodził się 21 lutego 1866 r. w Akermanie, w Besarabii (od 1944 r. Białogród nad Dniestrem) w rzymskokatolickiej rodzinie ziemiańskiej Włodzimierza – wieloletniego adwokata w Odessie – i Malwiny z Czechowskich⁶. Ukończył ze złotym medalem pierwsze gimnazjum w Odessie, a następnie (1884–1888) tamtejszy wydział prawa na Noworosyjskim Uniwersytecie⁷. Zwieńczeniem studiów był stopień kandydata praw⁸, uzyskany na podstawie pracy dyplomowej o ograniczeniu windykacji⁹.

Wkrótce po ukończeniu studiów podjął pracę w adwokaturze, początkowo jako aplikant adwokacki, a potem jako adwokat przysięgły¹⁰.

W 1893 r. ukazała się w Petersburgu pierwsza monumentalna praca Waśkowskiego, dwutomowa *Organizacja adwokatury*¹¹, którą poświęcił „Julii Władimiriwnie Waśkowskiej” – być może swojej siostrze. Dzieło to do dziś jest najgruntowniejszym opracowaniem na temat adwokatury w literaturze rosyjskiej, a także – zważywszy, że autor był Polakiem – literaturze polskiej, godnym przełożenia na język ojczysty.

Na podstawie studium o organizacji adwokatury Waśkowski wniósł podanie do Rady Wydziału Prawa Uniwersytetu w Petersburgu o nadanie mu stopnia magistra prawa, czyli w pewnym uproszczeniu odpowiednika ówczesnego niemiecko-austriackiego doktoratu. Z uwagi na brak innego dorobku naukowego i nieodbycie studiów zagranicznych postępo-

правоведы XVIII–XX веков: Очерки жизни и творчества. В 2-х томах, t. 2, Москва: Зерцало 2007, s. 297–307). Zob. też: J. Róziewicz, *Polsko-rosyjskie powiązania naukowe (1725–1918)*, Wrocław–Gdańsk 1984, s. 246–247; *idem*, *Polsko-radzieckie stosunki naukowe w latach 1918–1939*, Wrocław–Gdańsk 1979, s. 37.

⁵ Zob. A. Redzik, T. J. Kotliński, *Historia Adwokatury*, wyd. 2, Warszawa 2012, s. 98.

⁶ B. A. Томсинов, *Российские правоведы XVIII–XX веков*, s. 297; A. Śródka, *Uczeni polscy*, s. 447.

⁷ Wypada zauważyć, że w aktach personalnych podawał narodowość polską oraz religię rzymskokatolicką. Zob. m.in.: G. Hausmann, *Universität und städtische Gesellschaft in Odessa, 1865–1917, Soziale und nationale Selbstorganisation an der Peripherie des Zarenreiches*, Stuttgart: Steiner 1998, s. 579–580.

⁸ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Zesp. Min. WRiOP, sygn. 6427, mkf B 15420, k. 3.

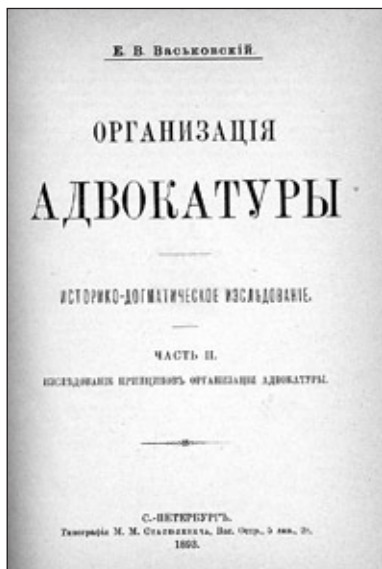
⁹ A. Śródka, *Uczeni polscy*, s. 447.

¹⁰ Autorzy polscy podają, że wkrótce po studiach odbył aplikację sądową (1888–1894) (tak: A. Śródka, *Uczeni polscy*, s. 447.). Z kolei autorzy rosyjscy piszą, że w latach 1888–1897 praktykował w adwokaturze, początkowo jako kandydat adwokacki, a potem jako adwokat przysięgły (B. A. Томсинов, *Российские правоведы XVIII–XX веков*, t. 2, s. 297–307 – wersji elektronicznej). Z informacji przedstawionej w celach emerytalnych wynika, że pracę zawodową rozpoczął 12 marca 1889 r., AAN, Zesp. Min. WRiOP, sygn. 6427, mkf B 15420, k. 75.

¹¹ E. В. Васьяковский, *Организация адвокатуры*: cz. 1–2: cz. 1 – *Очерк всеобщей истории адвокатуры*, Санкт-Петербург 1893, ss. 396; cz. 2 – *Исследование принципов организации адвокатуры*, Санкт-Петербург 1893, ss. 213.

СОДЕРЖАНИЕ I ЧАСТИ.		Стр.
Введение § 1. Средневековая адвокатура. § 2. Промышленная адвокатура. § 3. Промышленная структура адвокатуры.		1—24
Глава I. Глава § 1. Промышленность и развитие гражданской адвокатуры. § 2. Организация гражданской адвокатуры. § 3. Особенности гражданской адвокатуры. § 4. Судебная практика адвокатуры в Голландии.		25—31
Глава II. Глава § 1. Промышленная гражданская адвокатура. § 2. Деловая юридическая профессия во Франции. § 3. Организация адвокатуры во французской адвокатуре. § 4. Организация адвокатуры во английской адвокатуре. § 5. Организация адвокатуры во итальянской адвокатуре. § 6. Организация адвокатуры во испанской адвокатуре. § 7. Организация адвокатуры во американской адвокатуре. § 8. Организация адвокатуры во японской адвокатуре.		32—75
Глава III. Глава § 1. Деловая профессия и гражданская адвокатура в Германии. § 2. Организация адвокатуры в Германии. § 3. Организация адвокатуры в Австрии. § 4. Организация адвокатуры в Италии. § 5. Организация адвокатуры в Испании. § 6. Организация адвокатуры в Японии. § 7. Организация адвокатуры в Америке. § 8. Организация адвокатуры в Японии.		76—139
Глава IV. Глава § 1. Английская адвокатура как адвокатская профессия. § 2. Организация адвокатуры в Англии. § 3. Организация адвокатуры в Шотландии. § 4. Организация адвокатуры в Ирландии. § 5. Организация адвокатуры в Индии. § 6. Организация адвокатуры в Китае. § 7. Организация адвокатуры в Японии. § 8. Организация адвокатуры в Америке. § 9. Организация адвокатуры в Японии.		140—227
Глава V. Глава § 1. Организация адвокатуры в России. § 2. Организация адвокатуры в России. § 3. Организация адвокатуры в России. § 4. Организация адвокатуры в России. § 5. Организация адвокатуры в России. § 6. Организация адвокатуры в России. § 7. Организация адвокатуры в России. § 8. Организация адвокатуры в России. § 9. Организация адвокатуры в России. § 10. Организация адвокатуры в России.		228—294
Глава VI. Глава § 1. Организация адвокатуры в России. § 2. Организация адвокатуры в России. § 3. Организация адвокатуры в России. § 4. Организация адвокатуры в России. § 5. Организация адвокатуры в России. § 6. Организация адвокатуры в России. § 7. Организация адвокатуры в России. § 8. Организация адвокатуры в России. § 9. Организация адвокатуры в России. § 10. Организация адвокатуры в России.		295—303
Глава VII. Глава § 1. Организация адвокатуры в России. § 2. Организация адвокатуры в России. § 3. Организация адвокатуры в России. § 4. Организация адвокатуры в России. § 5. Организация адвокатуры в России. § 6. Организация адвокатуры в России. § 7. Организация адвокатуры в России. § 8. Организация адвокатуры в России. § 9. Организация адвокатуры в России. § 10. Организация адвокатуры в России.		304—326
Глава VIII. Глава § 1. Организация адвокатуры в России. § 2. Организация адвокатуры в России. § 3. Организация адвокатуры в России. § 4. Организация адвокатуры в России. § 5. Организация адвокатуры в России. § 6. Организация адвокатуры в России. § 7. Организация адвокатуры в России. § 8. Организация адвокатуры в России. § 9. Организация адвокатуры в России. § 10. Организация адвокатуры в России.		327—348

Strona tytułowa studium pt. *Organizacja Adwokatury*, cz. 1 (Sankt Petersburg 1893)

СОДЕРЖАНИЕ II-й ЧАСТИ.		Стр.
ВВЕДЕНИЕ § 1. Историческая история адвокатуры. § 2. Историческая история адвокатуры. § 3. Историческая история адвокатуры. § 4. Историческая история адвокатуры.		1—24
ГЛАВА I. Историческая история адвокатуры. § 1. Историческая история адвокатуры. § 2. Историческая история адвокатуры. § 3. Историческая история адвокатуры. § 4. Историческая история адвокатуры. § 5. Историческая история адвокатуры. § 6. Историческая история адвокатуры. § 7. Историческая история адвокатуры. § 8. Историческая история адвокатуры. § 9. Историческая история адвокатуры. § 10. Историческая история адвокатуры.		25—74
ГЛАВА II. Историческая история адвокатуры. § 1. Историческая история адвокатуры. § 2. Историческая история адвокатуры. § 3. Историческая история адвокатуры. § 4. Историческая история адвокатуры. § 5. Историческая история адвокатуры. § 6. Историческая история адвокатуры. § 7. Историческая история адвокатуры. § 8. Историческая история адвокатуры. § 9. Историческая история адвокатуры. § 10. Историческая история адвокатуры.		75—141
ГЛАВА III. Историческая история адвокатуры. § 1. Историческая история адвокатуры. § 2. Историческая история адвокатуры. § 3. Историческая история адвокатуры. § 4. Историческая история адвокатуры. § 5. Историческая история адвокатуры. § 6. Историческая история адвокатуры. § 7. Историческая история адвокатуры. § 8. Историческая история адвокатуры. § 9. Историческая история адвокатуры. § 10. Историческая история адвокатуры.		142—162
ГЛАВА IV. Историческая история адвокатуры. § 1. Историческая история адвокатуры. § 2. Историческая история адвокатуры. § 3. Историческая история адвокатуры. § 4. Историческая история адвокатуры. § 5. Историческая история адвокатуры. § 6. Историческая история адвокатуры. § 7. Историческая история адвокатуры. § 8. Историческая история адвокатуры. § 9. Историческая история адвокатуры. § 10. Историческая история адвокатуры.		163—196
ГЛАВА V. Историческая история адвокатуры. § 1. Историческая история адвокатуры. § 2. Историческая история адвокатуры. § 3. Историческая история адвокатуры. § 4. Историческая история адвокатуры. § 5. Историческая история адвокатуры. § 6. Историческая история адвокатуры. § 7. Историческая история адвокатуры. § 8. Историческая история адвокатуры. § 9. Историческая история адвокатуры. § 10. Историческая история адвокатуры.		197—210
ГЛАВА VI. Историческая история адвокатуры. § 1. Историческая история адвокатуры. § 2. Историческая история адвокатуры. § 3. Историческая история адвокатуры. § 4. Историческая история адвокатуры. § 5. Историческая история адвокатуры. § 6. Историческая история адвокатуры. § 7. Историческая история адвокатуры. § 8. Историческая история адвокатуры. § 9. Историческая история адвокатуры. § 10. Историческая история адвокатуры.		211—218

Strona tytułowa studium pt. *Organizacja Adwokatury*, cz. 2 (Sankt Petersburg 1893)

wania nie przeprowadzono. Uniwersytet w Petersburgu nie miał też interesu w tym, żeby wysłać Waśkowskiego na studia zagraniczne. Wówczas młody odeski uczoney otrzymał pomoc z Imperatorskiego Uniwersytetu w Kazaniu, gdzie prawo cywilne wykładał Gabriel Szerszeniewicz, ale o tym niżej.

Zanim Waśkowski uzyskał magisterium minęło jednak nieco czasu. Jeszcze w 1893 r. opublikował dwudziestostronicowe opracowanie w sprawie reformy adwokatury w Ro-

sjii¹² (wznowiono je w Moskwie w 2000 r.¹³). W następnym roku ukazał się pierwszy tom podręcznika prawa cywilnego, który – jak pisał A. E. Szerstobitow we wstępie do jego reprintu z 2003 r.¹⁴ – wypełnił dotkliwą lukę w nauce rosyjskiej, w której do połowy lat 90. XIX wieku nie było żadnego nowoczesnego podręcznika prawa cywilnego (nie licząc pochodzącego z 1868 r. przestarzałego dzieła Dymitra Mejera oraz wydania podręcznika Szerszeniewicza, które ukazało się w tym samym roku co dzieło Waśkowskiego¹⁵). Tom pierwszy poświęcony został teoretycznemu wprowadzeniu do prawa cywilnego oraz części ogólnej tegoż¹⁶, wydany zaś dwa lata później tom drugi – prawu rzeczowemu, a w szczególności posiadaniu i prawu własności¹⁷. Waśkowski pisał we wstępie do podręcznika, że obejmuje on zwięzły zarys teorii prawa cywilnego i pobieżnie omawia zagraniczne kodyfikacje cywilne (w tym literaturę), skupiając się w głównej mierze na prawie rosyjskim, rosyjskiej doktrynie oraz orzecznictwie¹⁸. Bardzo pochlebna recenzja pierwszego tomu dzieła ukazała się w czasopiśmie „Журнал Санкт-Петербургского Юридического общества”¹⁹.

Latem 1894 r., dzięki poparciu uniwersytetu kazańskiego, Eugeniusz Waśkowski wyjechał na roczne studia do Niemiec i Francji. Wysłuchał wykładów na wydziałach filozoficznych oraz prawniczych, ale najwięcej czasu poświęcił na pracę w zasobnych bibliotekach uniwersyteckich i studiowanie dzieł, do których dostęp w Rosji był utrudniony²⁰. Po powrocie, jeszcze w 1895 r., przetłumaczył w wersji skróconej na rosyjski studium Rudolfa von Iheringa o posiadaniu²¹. Zredagował też przetłumaczone z jego inicjatywy dzieło francuskiego filozofa, psychologa i historyka sztuki Hippolyte Adolphe Taine’a (1828–1893) o francuskiej filozofii pierwszej połowy XIX w., do którego napisał też przedmowę²². Pod redakcją Waśkowskiego ukazały się też inne tłumaczenia, np.: Hermann Ferdinand Hitzig (1868–1911) – *Granice dziedziczenia*, Karl Adler (1865–1924) – *Odpowiedzialność bez winy w prawie karnym i cywilnym*, René Worms (1869–1926) – *Socjologia a nauka prawna*, Léonce Pierre Manouvrier (1850–1927) – *Nauka prawa i antropologia*²³.

¹² *Idem*, *Будущее русской адвокатуры: К вопросу о предстоящей реформе*, Санкт-Петербург 1893, ss. 20.

¹³ *Idem*, *Будущее русской адвокатуры: К вопросу о предстоящей реформе*, Москва 2000, ss. 31; ISBN 5-89391-059-1.

¹⁴ A. E. Шерстобитов, *Оригинальное и глубокое исследование теории гражданского права России конца XIX века*, (w:) E. В. Васьяковский, *Учебник гражданского права*, Москва 2003 (ss. 380; ISBN 5-8354-0177-9), s. 7–8.

¹⁵ Г. Ф. Шершеневич, *Учебник русского гражданского права*, изд. 1. Казань 1894, изд. 10, Москва 1912.

¹⁶ E. В. Васьяковский, *Учебник гражданского права*, t. 1 – *Введение и общая часть*, Санкт-Петербург 1894, ss. 169.

¹⁷ *Idem*, *Учебник гражданского права*, t. 2 – *Вещное право*, Санкт-Петербург 1896, ss. 188.

¹⁸ Fragment owego wstępu cytuje В. А. Томсинов („учебник, заключающий в себе сжатый очерк теории гражданского права с беглыми указаниями на иностранные кодексы и литературу и более подробное изложение действующего русского законодательства в связи с толкованиями отечественных юристов и кассационной практикой”) – *Российские правоведы XVIII–XX веков*, s. 298–299.

¹⁹ Adwokat A. A. Baszmałow wskazał, że książka napisana jest w sposób jasny, zwięzły, poprawnie stawiane są problemy i w sposób erudycyjny rozwiązywane ze wskazaniem do dalszych badań, i kończył, że jest bardzo cennym wzbogaceniem rosyjskiej literatury prawniczej, „Журнал Санкт-Петербургского Юридического общества” 1895, nr 1, s. 38.

²⁰ Zob. В. А. Томсинов, *Российские правоведы XVIII–XX веков*, s. 297–307 (strony z wyd. elektronicznego).

²¹ Рудольф фон Иеринг, *Теория владения*, Сокр. пер. E. В. Васьяковского, Санкт-Петербург 1895, ss. 48.

²² Ипполит Тэн, *Французская философия первой половины XIX века = Les philosophes classiques du XIX s. en France*, Пер. с фр. изд. Ю. В., Под ред. и с предисл. E. Васьяковского, Санкт-Петербург 1896, s. 220.

²³ We wniosku o nominację profesorską na USB podano jeszcze: Erenberg – *Wolność umów i jej ograniczenia*,

Być może w okresie poprzedzającym wyjazd na studia zagraniczne Waśkowski otrzymał list od prof. Szerszeniewicza. We wspomnieniu poświęconemu Szerszeniewiczowi, które ukazało się w 1938 r. w „Palestrze”, Waśkowski pisał:

„Po ukończeniu uniwersytetu w Odessie wstąpiłem do adwokatury oraz jednocześnie oddałem się pracy literackiej i naukowej. Pewnego dnia otrzymałem od Szerszeniewicza, którego osobiście nie znałem i nie widziałem, list treści następującej: «Dawno śledzę działalność naukową Pana i zdumiewa mnie, jak Pan znajduje czas do połączenia praktyki i teorii. Zapewne można tylko cieszyć się, widząc, jakich teoretyków ma w swoim gronie praktyka. Lecz, za pozwoleniem, mnie osobiście są bliższe interesy nauki uniwersyteckiej i uświadamiając sobie, że miejsce dla takich sił jest w Uniwersytecie, zdecydowałem się zwrócić do Pana z następującą propozycją: czy nie zechciałby Pan zamienić swój zawód, bezsprzecznie bardzo poczyty, na nie mniej godny zawód naukowy». I on zaproponował mi habilitować się u niego. Przyjąłem skwapliwie tę propozycję, habilitowałem się i wkrótce rozpocząłem wykłady na uniwersytecie odeskim²⁴.

W 1897 r. na Uniwersytecie w Odessie uzyskał Waśkowski stopień magistra. W tym samym roku, w październiku, rozpoczął pracę dydaktyczną na uniwersytecie jako docent postępowania cywilnego²⁵. Po upływie kolejnych czterech lat, w roku 1901, na Uniwersytecie w Kazaniu uzyskał stopień doktora prawa cywilnego (odpowiednik habilitacji) – pod okiem Szerszeniewicza – na podstawie pracy *Cywilistyczna metodologia* (*Цивилистическая методология*, Ч. I: *Учение о толковании и применении гражданских законов*)²⁶. Obszerna relacja z dyskusji odbytej w Kazaniu opublikowana została w wydawanym w Sankt Petersburgu tygodniku „Prawo”, który współredagował m.in. prof. Petrażycki²⁷. Dowiadujemy się z niej, że 28 października 1901 r. na Wydziale Prawa Uniwersytetu Kazańskiego odbyła się dysputa nad dysertacją adwokata i prywatnego docenta Uniwersytetu Odeskiego, magistra prawa cywilnego Eugeniusza Waśkowskiego, pt. *Учение о толковании и применении гражданских законов*. Oponentami byli prof. Gabriel Szerszeniewicz oraz docent Aleksander

Skrócony przekład *Teorii posiadania* Rudolfa von Iheringa dokonany przez Eugeniusza Waśkowskiego, opublikowany w Sankt Petersburgu w 1895 r.

JSay – *Akt prawny a nierówność ekonomiczna*, Amira – *Jak studiować naukę prawa*. – AAN, Zesp. Min. WRiOP, sygn. 6427, mkf B 15420, k. 4.

²⁴ E. Waśkowski, *Prof. Gabriel Szerszeniewicz (Z powodu 25-lecia od dnia śmierci)*, „Palestra” 1938, nr 1, s. 9.

²⁵ G. Hausmann, *Universität und städtische Gesellschaft in Odessa*, s. 579–580. AAN, Zesp. Min. WRiOP, sygn. 6427, mkf B 15420, k. 38 – z informacji dla celów emerytalnych wynika, że Waśkowski pracę na uniwersytecie rozpoczął 23 października 1897 r.

²⁶ E. В. Васьковскій, *Цивилистическая методология*, Ч. I: *Учение о толковании и применении гражданских законов*, Одесса: Экономическая 1901. Dzieło to wznowiono w 2002 r. – E. В. Васьковскій, *Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов*, Москва: АО «Центр ЮриИнфоР» 2002, ss. 507– ISBN 5-89158-083-7.

²⁷ „Prawo” 1901, nr 46 (niedziela 11 listopada), kolumny 2024–2026.

Zawadzki (1873–1915) – uczeń Szerszeniewicza. Po wykładzie Waśkowskiego wystąpił prof. Szerszeniewicz, który wygłosił pochwałę dysertacji, podkreślił dojrzałość przemyśleń, wykorzystanie bogatej literatury, nie tylko *stricte* prawniczej, ale i filozoficznej. Wskazał też pewne szczegółowe fragmenty – głównie z zakresu zobowiązań – co do których nie podzielili zapatrywań Waśkowskiego. Słowa krytyki pod adresem metodologii dysertacji padły też ze strony docenta Zawadzkiego, a także z ust prof. W. A. Bogorodyckiego. Po odniesieniu się do zarzutów przez kandydata wydział jednogłośnie postanowił o wystąpieniu do senatu uniwersyteckiego o nadanie stopnia doktora prawa cywilnego²⁸, co nastąpiło.

Po tym, jak ministerstwo powołało Waśkowskiego na stanowisko profesora nadzwyczajnego prawa i procesu cywilnego Uniwersytetu w Odessie, czyli w 1904 r., Rada Wydziału Prawa poprosiła o opinię prof. Aleksandra Zagorowskiego na temat prac Waśkowskiego²⁹. Zarzucił on Waśkowskiemu oderwanie od nauki prawa na rzecz dywagacji teoretycznych i filozoficznych. Waśkowski nie pozostał dłużny starszemu koledze³⁰. Poza tekstami polemicznymi z Zagorowskim w roku 1906 w Petersburgu opublikował podręcznik morskiego prawa handlowego (*Учебник морского торгового законовeдения*)³¹.

W latach 1906–1909 prof. Waśkowski był prorektorem uniwersytetu³². W tym czasie, w 1907 r., uzyskał tytuł profesora zwyczajnego³³. 24 maja 1909 r. stracił stanowisko i został usunięty z uniwersytetu³⁴. Nastąpiło to na podstawie orzeczenia całego składu Senatu Rządzącego – za „niepowzięcie zarządzeń przeciwko studentom podczas wystąpień lat 1905–1906”. Od tego czasu, aż do 1917 r. prawdopodobnie wykonywał zawód adwokata w Odessie. Jednocześnie prowadził badania naukowe.

W 1913 r. ukazał się liczący niemal siedemset stronnic tom pierwszy zakrojonego na dużą skalę systemu procesu cywilnego (*Курс гражданского процесса*, t. 1 – *Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия*)³⁵). Dzieło to dedykował „drogiemu ojcu w czterdziestolecie działalności adwokackiej”. W następnym roku Waśkowski wydał nieznacznie skromniejszy podręcznik procedury cywilnej³⁶, który po licznych recenzjach przerobił i opublikował w drugim, zmienionym wydaniu w 1917 r.³⁷ Podręcznik ten po rozpadzie ZSRR był w Rosji wznawiany co najmniej trzykrotnie³⁸.

W ostatnich latach pobytu w Rosji Waśkowski opublikował kilka mniejszych prac,

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ В. А. Томсинов, *Российские правоведы XVIII–XX веков*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Е. В. Васьяковский, *Учебник морского торгового законовeдения*, Сост.: проф. Е. В. Васьяковский, присяж. повер. О. Я. Пергамент, Санкт-Петербург: Тип. А. Бенке 1906, ss. 260.

³² ААН, Зесп. Мин. WRiOP, sygn. 6427, mkf B 15420, k. 3.

³³ *Ibidem*.

³⁴ ААН, Зесп. Мин. WRiOP, sygn. 6427, mkf B 15420, k. 38 – z informacji dla celów emerytalnych wynika, że Waśkowski zakończył pracę na uniwersytecie z dniem 24 maja 1909 r.

³⁵ Е. В. Васьяковский, *Курс гражданского процесса*, т. 1: *Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия*, Москва 1913, ss. 691.

³⁶ *Ibidem*, *Учебник гражданского процесса*, Москва 1914, ss. 571.

³⁷ *Ibidem*, *Учебник гражданского процесса*, 2-е изд., перераб., Москва 1917, ss. 429.

³⁸ Wśród owych wydań są wersje przerobione i uwspółcześnione, jak ta wydana w Krasnodarze. Zob. Е. В. Васьяковский, *Учебник гражданского процесса*, pod red. i z przedmową: В. А. Томсинова, Москва: Зерцало 2003, ss. 464 (ISBN 5-8078-0090-7); *ibidem*, *Учебник гражданского процесса*, Краснодар 2003, ss. 52 (ISBN 5-8209-0185-1); *ibidem*, *Учебник гражданского процесса*, Москва: Allpravo.Ru 2005.

w tym skryptów³⁹. Na uwagę zasługują zadania z prawa cywilnego⁴⁰ oraz z procesu cywilnego⁴¹. Nie posiadamy dokładnych informacji o działalności Waśkowskiego w latach 1909–1917⁴².

W 1917 roku, po rewolucji lutowej, Rada Profesorów Uniwersytetu w Odessie podjęła uchwałę o przywróceniu na katedrę prof. Waśkowskiego, na co wyraził zgodę Rząd Tymczasowy. W dniu 4 maja 1917 r. prof. Waśkowski wznowił zatem wykłady z prawa i procedury cywilnej⁴³. Po tzw. bolszewickiej reformie uniwersytetów w instytucje zastępujące uniwersytety, w roku 1918, Waśkowski – dzięki zwolnieniu w 1909 r., mający „dobre notowania” u bolszewików – został dziekanem Wydziału Prawniczego tejże instytucji, czyli byłego uniwersytetu⁴⁴. Jednocześnie, prawdopodobnie od ok. 1917, był sędzią pokoju w Odessie⁴⁵, honorowym Sędzią Pokoju oraz Prezesem Zjazdu Sędziów Pokoju w Odessie – aż do 1920 r., czyli do likwidacji przez bolszewików sądów pokoju⁴⁶.

Nie jest jasne, co działo się z Waśkowskim w okresie od 1919 do 1924 r. Niektórzy autorzy sugerują, że w 1919 r. dotarł do Wilna i tam został prezesem Zjazdu Miejskiego Sędziów Pokoju, będąc nim do 1926 r.⁴⁷ Bardziej prawdopodobne jest jednak, że co najmniej do 1923 r. przebywał w Odessie. Potwierdza to pismo prof. Karola Lutostańskiego

Strona tytułowa podręcznika *Курсъ гражданскаго процесса* (Moskwa 1913)

³⁹ E. В. Васьюковский, *Руководство к толкованию и применению законов: Для начинающих юристов*, Москва: Бр. Башмаковы 1913, ss. 152. Skrypt ten został wznowiony w 1997 r. (zob. E. В. Васьюковский, *Руководство к толкованию и применению законов. Для начинающих юристов*, Вступ. ст. В. Д. Мазаева, Москва: Юрид. бюро «Городец» 1997, ss. 126; ISBN 5-89391-017-6).

⁴⁰ Zadania praktyczne z prawa cywilnego publikował od co najmniej 1904 r. E. В. Васьюковский, *Сборник задач по русскому гражданскому праву: Пособие для прак. Занятий*, Одесса: «Экономическая» тип 1904, ss. 82 (opublikowane też w: „Записки имп. Новороссийского ун-та” 1904, т. 98, s. 1–86); *idem*, *Задачи по русскому гражданскому праву: Пособие для прак. Занятий*, 2-е изд., изм. и доп., Одесса: Образование 1907, ss. 87.

⁴¹ E. В. Васьюковский, *Задачи по гражданскому процессу*, 2-е изд., перераб., Москва 1915, ss. 77.

⁴² Nie udało się ustalić, w jakim celu powstało sprawozdanie z wyjazdu służbowego w 1916 r. dotyczące kontroli niektórych instytucji charytatywnych i edukacyjnych – *Отчёт по командировке 1916 года д. с. с. Васьюковского: Заметки и наблюдения при осмотре некоторых благотворительно-воспитательных заведений и учреждений, получающих пособия из средств Роман. ком. на дело призрения сирот сел. населения и детей ниж. чинов, призв. на действ. воен. службу, в пределах Владим., Воронеж., Екатеринбург. и Рязан. губ., Петроград 1916*, ss. 51.

⁴³ AAN, Zesp. Min. WRiOP, sygn. 6427, mkf B 15420, k. 38 (tu data dzienna o rozpoczęciu pracy na uniwersytecie – informacja dla celów emerytalnych), k. 3. Zob. też J. Róziwicz, *Polsko-rosyjskie powiązania*, s. 247.

⁴⁴ AAN, Zesp. Min. WRiOP, sygn. 6427, mkf B 15420, k. 4. Według A. Śródki po przywróceniu go na uniwersytet powierzono mu stanowisko dziekana Wydziału Prawa, którym był do 1919 r. A. Śródka, *Uczeni polscy*, s. 447–448.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 447–448.

⁴⁶ AAN, Zesp. Min. WRiOP, sygn. 6427, mkf B 15420, k. 4.

⁴⁷ A. Śródka, *Uczeni polscy*, s. 447 – Autor prawdopodobnie błędnie odczytał zapis z akt osobowych w AAN. A. Śródka podaje też, że Waśkowski był sędzią honorowym przy wileńskim Sądzie Okręgowym, ale inne źródła nie potwierdzają tego.

z 30 października 1923 r.⁴⁸, z którego dowiadujemy się o tym, że Waśkowski prowadzi w Odessie Dom Polski i że planuje w najbliższym czasie przyjazd do Polski⁴⁹. Nie jest zatem prawdą, że w 1921 r. był profesorem w Wilnie, jak przyjmują niektórzy⁵⁰.

W 1919 r. dzięki zaangażowaniu środowisk naukowych Polski i Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego reaktywowano w Wilnie polski uniwersytet, nadając mu imię założyciela z 1579 r., króla Stefana Batorego. Organizacji Wydziału Prawa podjął się współtwórca od 1915 r. Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, a wcześniej ceniony działacz społeczny i adwokat w Kaliszu Alfons Parczewski (1849–1933), który kierował wydziałem do 1923 r. On to czynił starania, aby obsadzić zaplanowane katedry możliwie kwalifikowanymi siłami naukowymi. Nie było to łatwe z uwagi na fakt, że przed 1914 r. istniały tylko dwa polskie uniwersytety (we Lwowie i w Krakowie), a w latach 1915–1919 utworzono lub reaktywowano cztery kolejne (Warszawa, Lublin, Poznań i Wilno) i każdy z nich potrzebował kadry. Zajęcia dydaktyczne obejmowali niejednokrotnie praktycy, z których część stała się z czasem również znakomitymi uczonymi⁵¹.

W 1923 r. Wydział Prawa i Nauk Społecznych USB zwrócił się do kierowników katedr cywilistycznych we Lwowie, Krakowie i Warszawie z prośbą o wskazanie kandydatów na katedrę prawa cywilnego⁵². Najwcześniej skierowano prośbę do Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, bo 30 czerwca 1923 r. Profesor Ernest Till w piśmie z 7 września 1923 r.⁵³ odniósł się do trzech propozycji, oceniając pozytywnie predyspozycje oraz dorobek naukowy Romana Kuratow-Kuratowskiego i Zygmunta Nagórskiego⁵⁴. Profesorowie UJ Fryderyk Zoll, Władysław Leopold Jaworski i Stanisław Gołąb odpowiedzieli na pismo z USB z 4 października 1923 r. wspólną opinią z 15 października tego roku. Wskazali oni jako kandydata dr. Tomasza Sołtysika, referenta w krakowskim oddziale Prokuraturii Generalnej RP, który m.in. współpracował z prof. Fryderykiem Zollem przy wydaniu *Zarysu prawa prywatnego*. Wskazano też „młodych, ale bardzo obiecujących”, choć nieposiadających jeszcze publikacji naukowych dr. Jana Gwiazdomorskiego i dr. Jana Wasilkowskiego⁵⁵. W trzeciej kolejności Wydział Prawa USB poprosił pismem z 24 października 1923 r.

⁴⁸ AAN, Zesp. Min. WRiOP, sygn. 6427, mkf B 15420, k. 5.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Zob. A. Supruniuk, M. A. Supruniuk, *Nauki prawne w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1944*, (w:) *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej*, red. M. Pyter, Lublin 2008, s. 265–266; A. Śródka, *Uczni polscy*, s. 447.

⁵¹ Na temat Wydziału Prawa i Nauk Społecznych USB zob. M. Tarkowski, *Początki Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Aspekt organizacyjno-personalny*, (w:) *Spółczeństwo a władza. Ustrój, prawo, idee*, pod red. J. Przygodzkiego i M. J. Ptaka, Wrocław 2010; *idem*, *Główne kierunki pracy badawczej profesorów Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Przegląd Wschodni” 2011, z. 4.

⁵² W aktach Eugeniusza Waśkowskiego jako prof. USB znajdujących się w Litewskim Centralnym Archiwum Państwowym (Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas), jak i w aktach tegoż w Archiwum Akt Nowych zachowała się dokumentacja dotycząca obsadzenia drugiej katedry prawa cywilnego. Archiwalia litewskie wykorzystał Mikołaj Tarkowski i na ich podstawie zrekonstruował powołanie Waśkowskiego na katedrę. Zob. M. Tarkowski, *Początki Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, s. 686–690.

⁵³ Przesłanym do Wilna przez dziekana Wydziału Prawa prof. Romana Longchamps de Berier 10 września 1923 r. AAN, Zesp. Min. WRiOP, sygn. 6427, mkf B 15420, k. 8.

⁵⁴ Trzeciego kandydata zaproponowanego prawdopodobnie przez USB, Kazimierza Kierskiego, uznał prof. Till raczej za publicystę specjalizującego się w prawie publicznym w prawie narodów (międzynarodowym publicznym), *ibidem*, k. 9–10.

⁵⁵ AAN, Zesp. Min. WRiOP, sygn. 6427, mkf B 15420, k. 6–7.

o opinię na temat wybranego kandydata prof. Karola Lutostańskiego z UW, który negatywnie ocenił kandydaturę, jako nienaukową. Jednocześnie napisał:

„Pozwalam sobie natomiast wysunąć kandydaturę profesora Uniwersytetu Odesskiego Eugeniusza Waškowskiego, jednego z najlepszych cywilistów w dawnej Rosji pracujących, Polaka, prowadzącego Dom Polski, pragnącego powrócić do kraju. Wiadomo mi, że już optował za Polską i w najbliższym czasie spodziewany jest jego powrót. Dopytywał się, czy może liczyć na odpowiednie zajęcia w Polsce. Prof. Waškowski jest doskonale obeznany nie tylko z prawem rosyjskim, ale i z prawem francuskim oraz ogólnie zachodnio-europejskim, także pozyskanie jego do Wilna byłoby zdobyczą pierwszorzędą. Zaznaczam, że prof. Waškowski posiada wybitne zdolności pedagogiczne”⁵⁶.

Propozycję prof. Lutostańskiego w Wilnie przyjęto i wkrótce podjęto starania w kierunku zaproszenia uczonego na katedrę we wszechnicy batorowej. Ten zaproszenie musiał przyjąć, skoro 31 maja 1924 r. rektorat USB wysłał do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: Min. WRiOP) pismo, w którym informował, że Rada Wydziału Prawa i Nauk Społecznych na posiedzeniu w dniu 22 marca 1924 r. a Senat Uniwersytecki na posiedzeniu w dniu 30 maja tego roku uchwały jednogłośnie „powołać dr. Eugeniusza Waškowskiego, byłego profesora zwyczajnego Uniwersytetu Noworosyjskiego w Odessie na II Katedrę Prawa Cywilnego w charakterze profesora zwyczajnego” i w związku z tym rektorat prosi o „wyjednanie u Prezydenta” nominacji dla prof. Waškowskiego⁵⁷. Do pisma dołączono referat komisji do obsadzenia II Katedry Prawa Cywilnego, opinie profesorów z Krakowa (wspólna), prof. Karola Lutostańskiego z Warszawy oraz prof. Ernesta Tilla ze Lwowa, a także niektóre prace kandydata (w odrębnej przesyłce). Ministerstwo dość szybko przygotowało odpowiednie dokumenty, bo 16 lipca 1924 r. Rada Ministrów skierowała do Prezydenta wnioski o mianowanie Eugeniusza Waškowskiego profesorem zwyczajnym prawa cywilnego USB wraz z uzasadnieniem⁵⁸. Prezydent Stanisław Wojciechowski akt mianowania podpisał w Spale 28 lipca 1924 r.⁵⁹

Nie znamy szczegółowych okoliczności przybycia Waškowskiego do Wilna. Zajęcia objął w roku akademickim 1924/1925. Nieznane są też bliższe dane na temat życia osobistego Waškowskiego, poza informacją przekazaną przez Piotra Hübnera, który pisał: „Eugeniusz Waškowski przywiózł z Rosji «damę». Nazywał ją żoną, brał dodatek... Kwestura zażądała metryki ślubu. Nie było”⁶⁰.

W roku akademickim 1925–1926 prof. Waškowski był dziekanem Wydziału Prawa, a w latach 1926–1932 i 1933/1934 prodziekanem⁶¹. Uczestniczył też w założeniu w tymże roku przez prof. Wacława Komarnickiego „Rocznika Prawniczego Wileńskiego” – jako kierownik działu prawniczego⁶². Dość szybko wchodził aktywnie w życie polskiego środowiska prawniczego. W 1926 r. Minister Sprawiedliwości powołał go w skład Rady Prawniczej⁶³, a w roku 1928 został powołany do grona Komisji Kodyfikacyjnej RP,

⁵⁶ *Ibidem*, k. 5.

⁵⁷ *Ibidem*, k. 1.

⁵⁸ *Ibidem*, k. 14. Prezesem Rady Ministrów był wówczas prof. Władysław Grabski.

⁵⁹ *Ibidem*, k. 15. Publikację nominacji zarządzono w „Monitorze Polskim” – k. 18.

⁶⁰ P. Hübner, *Kartki z dziejów nauki w Polsce*, odc. 85 *Ciężkie przeżycia osobiste*, „Forum Akademickie” 2007, nr 5.

⁶¹ A. Supruniuk, M. A. Supruniuk, *Nauki prawne w Uniwersytecie Stefana Batorowego w Wilnie*, s. 272.

⁶² Zob. A. Redzik, (w:) S. Milewski, A. Redzik, *Themis i Pheme. Czasopiśmiennictwo prawnicze w Polsce do 1939 roku*, Warszawa: Iskry 2011, s. 197–198.

⁶³ A. Śródka, *Uczni polscy*, s. 447. O Radzie Prawniczej zob. L. Górnicki, *Prawo cywilne w pracach Komisji*

w której pracował w Sekcji Postępowania Cywilnego i był referentem postępowania niespornego⁶⁴. Zajmował się także prawem morskim⁶⁵. Podejmował też problematykę prawa zobowiązań oraz prawa rzeczowego. Coraz więcej publikował. Na łamach „Gazety Sądowej Warszawskiej”, „Palestry”, „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego”, „Głosu Prawa” i „Rocznika Prawniczego Wileńskiego”⁶⁶.

Od 1930 r. Rada Wydziału Prawa i Nauk Społecznych USB występowała do Min. WRiOP z prośbą o pozostawienie prof. Waškowskiego w czynnej służbie⁶⁷. W 1934 r. wniosku jednak nie uwzględniono i z dniem 31 sierpnia 1934 r. prof. Waškowski przeszedł w stan spoczynku⁶⁸. W roku akademickim 1934/35 sprawował powierzone mu uchwałą Rady Wydziału zastępstwo nieobsadzonej katedry procedury cywilnej w pełnym wymiarze godzin⁶⁹. Zauważyć wypada, że wykłady z procedury cywilnej prowadził Waškowski już co najmniej od początku lat trzydziestych⁷⁰, a katedrą kierował do wojny.

W czerwcu 1936 r. Wydział Prawa USB skierował do Ministerstwa pismo z wnioskiem o mianowanie Waškowskiego profesorem honorowym⁷¹. Ministerstwo jesienią skierowało wniosek do Prezydenta RP, który akt mianowania podpisał 15 grudnia 1936 r.⁷²

Profesor Eugeniusz Waškowski należał też do Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz Towarzystwa im. Ignacego Daniłowicza w Wilnie⁷³. W 1938 r. został członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności⁷⁴. W ostatnich latach przed wojną dołączył do składu redakcji „Orzecznictwa Sądów Polskich”⁷⁵.

Pierwsze polskie publikacje prof. Waškowskiego ukazały się w 1924 r. w „Gazecie Sądowej Warszawskiej”, a dotyczyły niezawisłości sędziowskiej, sposobu powoływania na urzędy sędziowskie, nieusuwalności sędziowskiej oraz składu sędziowskiego⁷⁶.

Kodyfikacyjnej RP 1919–1939, Wrocław 2000, s. 31–32; M. Mohyluk, *Porządkowanie prawa w II Rzeczypospolitej: Komisja Kodyfikacyjna i Rada Prawnicza*, CPH 1999, z. 1–2.

⁶⁴ S. Grodziski, *Prace nad kodyfikacją i unifikacją polskiego prawa prywatnego (1919–1947)*, KPP 1992, z. 1–4, s. 55.

⁶⁵ AAN, Zesp. Min. WRiOP, sygn. 6427, mkf B 15420, k. 86–88 (z referatu o mianowanie Waškowskiego profesorem honorowym USB).

⁶⁶ A. Redzik, (w:) S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME*, s. 169, 191, 193, 197–202, 216, 218, 223, 242, 252, 254, 355, 364, 367, 370, 373, 541, 569, 591.

⁶⁷ W piśmie z 12 czerwca 1930 r. wnioskowano o pozostawienie w czynnej służbie na 5 lat, czyli do ukończenia 70. roku życia, ale Min. WRiOP pozostawiło na rok. AAN, Zesp. Min. WRiOP, sygn. 6427, mkf B 15420, k. 19, 21, 22 (pismo z Min. WRiOP z 12 czerwca 1930 r.). Podobnie było w latach kolejnych, zob. *ibidem*, k. 27, 30, 36.

⁶⁸ *Ibidem*, k. 63. Zob. też RPW 1935, s. 429–430 (tu krótki życiorys); RPW 1936, s. I (*Sprawozdanie z działalności Wydziału Prawa i Nauk Społecznych*). W tym samym roku ze względów politycznych w stan spoczynku przeniesiony został profesor prawa karnego USB Stefan Glaser. Z uwagi jednak na nieangażowanie się polityczne Waškowskiego nie wydaje się uzasadnione wiązanie obydwu przeniesień w stan spoczynku.

⁶⁹ *Ibidem*, k. 55, 64 (pełny wymiar, tj. 5 godzin wykładu i 2 godziny seminarium tygodniowo). Zob. też RPW 1936, R. VIII, s. XII.

⁷⁰ RPW 1938, R. IX, s. 350.

⁷¹ *Ibidem*, k. 83 (pismo z USB informujące o uchwale Rady WPiNS z 25 maja oraz popierającej ją uchwale Senatu z 19 czerwca).

⁷² *Ibidem*, k. 93, 94.

⁷³ Zob. m.in. RPW 1935, s. 432–433.

⁷⁴ Rocznik PAU 1938.

⁷⁵ A. Redzik, (w:) S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME*, s. 591.

⁷⁶ Zob. E. Waškowski, *Niezawisłość sądu i jego gwarancje (Z powodu projektu ustawy o ustroju sądów zwyczajnych)*, GSW 1924, nr 30, s. 453–458; *idem*, *Kolegjalność czy jednoosobowość*, GSW 1924, nr 36, s. 549–553; *idem*, *Nieusuwal-*

W 1925 r. w jubileuszowym wydaniu lwowskiego „Przeglądu Prawa i Administracji” opublikował krótki artykuł pt. *Uprawnienie, roszczenie, żądanie, skarga (Przyczynek do analizy zasadniczych pojęć cywilistycznych)*⁷⁷. W tym samym roku na łamach pierwszego tomu „Rocznika Prawniczego Wileńskiego” pisał o rozwoju ustawodawstwa cywilnego w XIX w.⁷⁸ W roku 1927 opublikował artykuł o przyznaniu stron w procesie cywilnym⁷⁹. Projekt polskiego kodeksu postępowania cywilnego zaczął omawiać w 1928 r. na łamach „Palestry”⁸⁰. W 1929 r. w RPW omówił zasady ustroju sądów powszechnych po wydaniu nowej regulacji⁸¹, a w 1930 r. przedstawił zasady procesu cywilnego w związku z projektem k.p.c.⁸² W tym samym roku na łamach „Wileńskiego Przeglądu Prawniczego” pisał o źródłach prawa rosyjskiego⁸³, a w kolejnych latach w periodyku tym publikował o prawie i procesie cywilnym⁸⁴ lub o adwokaturze, w tym interesujący szkic historyczny na temat etatyzacji adwokatury⁸⁵.

W 1931 r. opublikował *System procesu cywilnego*⁸⁶, o którym autor noty w „Gazecie Sądowej Warszawskiej” pisał: „Podjętą przez Sz. Profesora pracę należy powitać z uznaniem. Dzięki tej pracy wzbogacona będzie nasza literatura prawnicza, dotychczas tak uboga w zakresie naukowego opracowania zasad procesu cywilnego. Wstęp teoretyczny, który obecnie został wydany, oparty jest na wszechstronnym opanowaniu dotychczasowych wyników nauki, jak również na doświadczeniach praktyki. Zawiera także wiele bardzo trafnych spostrzeżeń na tle obowiązującego prawa o ustroju sądów powszechnych oraz ustaw procesowych, obowiązujących dotąd w poszczególnych naszych dzielnicach, tudzież kodeksu postępowania cyw. 1930 r.”⁸⁷.

W 1932 r. ukazał się *Podręcznik procesu cywilnego, 1 – Ustrój sądów cywilnych, 2 – Postępowanie sporne*⁸⁸. Był to – jak informowano we wstępie – skrót wykładów autora prowadzonych na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych USB, a początkiem ich był wspomniany *System procesu cywilnego*. Godne podkreślenia jest w dziale pierwszym umiejętnie wprowadzenie bogatego aparatu porównawczego regulacji angielskich, austriackich, francuskich, niemieckich i amerykańskich. Znakomicie opracowano także zagadnienie

ność sędziów i jej granice, GSW 1924, nr 39, s. 597–600; *idem*, O sposobach powołania na urzędy sędziowskie, GSW 1924, nr 42, s. 645–648, nr 43, s. 661–664.

⁷⁷ *Idem*, *Uprawnienie, roszczenie, żądanie, skarga (Przyczynek do analizy zasadniczych pojęć cywilistycznych)*, PPIA 1925, R. L, s. 420–424.

⁷⁸ *Idem*, *Rozwój ustawodawstwa cywilnego w XIX wieku*, RPW 1925, R. I, s. 89–116; odbitka, Wilno 1925, ss. 28.

⁷⁹ *Idem*, *Przyznanie stron w procesie cywilnym (Z powodu projektu polskiej procedury cywilnej)*, RPW 1927, R. II, s. 1–32; odbitka, Wilno 1927, ss. 32.

⁸⁰ *Idem*, *O projekcie kodeksu procedury cywilnej*, „Palestra” 1928, s. 193–209, 241–251, 289–307, 377–388; 1929, s. 193–209, 241–251, 289–307, 377–388; 1930, s. 433–449 [zmiana tytułu na *O Kodeksie postępowania cywilnego*] 1931, s. 97–107, 241–255; 1932, s. 1–15.

⁸¹ *Idem*, *Zasady ustroju sądów (Z powodu wydania Prawa o Ustroju Sądów Powszechnych)*, RPW 1929, R. III, s. 84–176; odbitka, Wilno 1929, ss. 93.

⁸² *Idem*, *Zasady procesu cywilnego (Z powodu projektu polskiej procedury cywilnej)*, RPW 1930, R. IV, s. 265–381.

⁸³ *Idem*, *Źródła prawa rosyjskiego obowiązującego na Ziemiach Polskich*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1930.

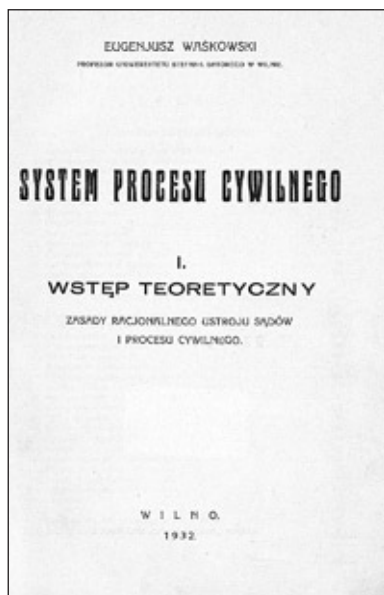
⁸⁴ *Idem*, *Prawomocność wyroku a jego wykonalność*, WPP 1935, nr 2; *idem*, *Hipoteka sądowa*, WPP 1935, nr 4.

⁸⁵ *Idem*, *Dwie próby etatyzacji adwokatury*, WPP 1936, nr 9.

⁸⁶ *Idem*, *System procesu cywilnego. I. Wstęp teoretyczny. Zasady racjonalnego ustroju sądów i procesu cywilnego*, Wilno 1932 [właściwie 1931], ss. 219.

⁸⁷ GSW 1932, nr 2, s. 25.

⁸⁸ E. Wańkowski, *Podręcznik procesu cywilnego: ustrój sądów cywilnych, postępowanie sporne*, Wilno 1932, ss. 301.

Strona tytułowa *Systemu procesu cywilnego* (Wilno 1932, właściwie 1931)

niezawisłości sądów. Z kolei dział drugi podzielony został na dwie części – część ogólną, czyli zasady postępowania, podmioty i przedmiot procesu, oraz część szczególną, w której omówiony został przebieg procesu wg k.p.c. w sądach okręgowym, apelacyjnym i Najwyższym, a także przepisy o postępowaniu w sądach grodzkich oraz sądach polubownych. W GSW czytamy: „Przejrzystość stylu i jasność wykładu znakomicie ułatwia korzystanie z książki. Należy ją zalecić nie tylko studentom, dla których przede wszystkim jest przeznaczona, lecz i tym wszystkim, którzy chcą zapoznać się bliżej z naszym nowym kod.post.cyw.”⁸⁹

W 1934 r. ukazały się wydane nakładem Koła Prawników Studentów USB drugie wydania skryptów z wykładów prawa cywilnego – części ogólnej⁹⁰ i części szczegółowej⁹¹.

W związku z wejściem w życie w 1932 r. regulacji ujednocniającej organizację adwokatury w Polsce Waśkowski powrócił do pisania o adwokaturze, a czynił to na łamach „Palestry” lub „Gazety Sądowej Warszawskiej”. Podejmował zadania istoty adwokatury oraz etyki adwokackiej⁹², w późniejszych latach przestrzegał zaś przed marginalizacją adwokatury przez przebudowanie jej i tym samym doprowadzenie do zaniku zasad etycznych⁹³. Podjął też problematykę możliwości wydzielenia na wzór francuski lub angielski adwokatury przed Sądem Najwyższym⁹⁴.

W związku z wejściem w życie w 1932 r. regulacji ujednocniającej organizację adwokatury w Polsce Waśkowski powrócił do pisania o adwokaturze, a czynił to na łamach „Palestry” lub „Gazety Sądowej Warszawskiej”. Podejmował zadania istoty adwokatury oraz etyki adwokackiej⁹², w późniejszych latach przestrzegał zaś przed marginalizacją adwokatury przez przebudowanie jej i tym samym doprowadzenie do zaniku zasad etycznych⁹³. Podjął też problematykę możliwości wydzielenia na wzór francuski lub angielski adwokatury przed Sądem Najwyższym⁹⁴.

Opracowania z zakresu procesu cywilnego publikował w latach trzydziestych przede wszystkim w „Polskim Procesie Cywilnym”, zajmując się nade wszystko kwestiami praktycznymi⁹⁵. Publikował też glosy do orzeczeń Sądu Najwyższego⁹⁶.

⁸⁹ GSW 1932, nr 24, s. 342.

⁹⁰ E. Waśkowski, *Prawo cywilne. Część ogólna. Skrypt wg wykładów prof. Eugeniusza Waśkowskiego*, wyd. 2, Wilno 1934, ss. XI+207.

⁹¹ *Idem*, *Prawo cywilne. Część szczegółowa. Skrypt wg wykładów prof. Eugeniusza Waśkowskiego*, wyd. 2, Wilno 1934, ss. III+246.

⁹² *Idem*, *Zadanie i znaczenie adwokatury*, „Palestra” 1932, nr 3–10, s. 90–100; *idem*, *Zasady etyki adwokackiej*, „Palestra” 1933, s. 1–21; odbitka jako *Zadanie adwokatury i zasady etyki adwokackiej*, Warszawa 1934, ss. 34.

⁹³ *Idem*, *Quo vadis palestro?*, GSW 1937, nr 27–28, s. 400–404; *idem*, *Co począć z adwokaturą?* GSW 1937, nr 31–32, s. 439–442.

⁹⁴ *Idem*, *Adwokatura przy Sądzie Najwyższym*, GSW 1937, nr 21, s. 301–304.

⁹⁵ Zob. m.in.: *idem*, *Legitymacja ad causam współwłaścicieli nieruchomości w sprawie przeciwko osobom trzecim o prawa dotyczące tejże nieruchomości*, PPC 1934, nr 19; *idem*, *Powództwo i jego zmiana*, PPC 1935, nr 3; *idem*, *Istota procesu cywilnego*, PPC 1936, nr 12–13, odbitka, Warszawa 1936; *idem*, *Skarga, powództwo i prawo do ochrony sądowej*, PPC 1937, nr 9–10, odbitka, Warszawa 1937, ss. 11; *idem*, *Wykładnia ustaw procesowych*, PPC 1936, nr 16–17; *idem*, *Istota czynności procesowych*, PPC 1937, nr 24, odbitka, Warszawa 1938, ss. 9. Zob. także *idem*, *Uznanie sędziowskie przy wykładni ustaw cywilnych*, GSW 1937, nr 1, s. 4–7.

⁹⁶ Np. *idem*, *Glosa*, „Orzecznictwo Sądów Najwyższych w Sprawach Podatkowych i Administracyjnych” 1935, nr 1.

Wiele uwagi poświęcił prawu zobowiązań. Na temat relacji Kodeksu zobowiązań do części pierwszej dziesiątego tomu rosyjskiego Zводу Praw pisał na łamach WPP⁹⁷. O nowych ideach w k.z. – na łamach lwowskiego „Głosu Prawa”⁹⁸. O mocy wstecznej kodeksu oraz o istocie i źródłach zobowiązań opublikował artykuły w dodatku do GSW „Nowy Kodeks Zobowiązań”⁹⁹, o karze wadialnej pisał zaś tuż przed wojną w „Kwartalniku Prawa Prywatnego”¹⁰⁰.

Z zakresu prawa rzeczowego wypowiedział się stosunkowo rzadko, ale zajmował wyraźne stanowisko np. co do ochrony posiadania i samej jego istoty¹⁰¹.

W 1936 r. prof. Waśkowski zabrał głos w sprawie reformy studiów prawniczych¹⁰², a dwa lata później – we wspomnianym wyżej tekście – obszernie scharakteryzował sylwetkę swojego mistrza Gabriela Szerszeniewicza¹⁰³.

Najważniejszym dziełem Waśkowskiego wydanym po polsku jest opublikowana odcinkami w latach 1933–1936 i w formie jednolitej w 1936 r. *Teoria wykładni prawa cywilnego: metodologia dogmatyki cywilistycznej w zarysie*¹⁰⁴ – dzieło niestety dziś nieco zapomniane, a godne lektury każdego teoretyka prawa i cywilisty.

Profesor Eugeniusz Waśkowski po wrześniu 1939 r. zamieszkał prawdopodobnie w Warszawie. Autorzy biogramów podają, że zmarł w Warszawie 29 maja 1942 r.¹⁰⁵ Pytania: Kiedy przybył do Warszawy? Gdzie mieszkał? Jakie były okoliczności śmierci uczonego? Gdzie został pochowany? – pozostają póki co bez odpowiedzi.

Strona tytułowa *Podręcznika procesu cywilnego* (Wilno 1932)

⁹⁷ *Idem*, *Kodeks zobowiązań a 1 cz. 10 t. Zводу Praw*, WWP 1934, nr 4, s. 109–114, nr 5, s. 145–154; odbliska, Wilno 1934, ss. 42.

⁹⁸ *Idem*, *Nowe idee w kodeksie zobowiązań*, „Głos Prawa” 1934, nr 10; odbliska, Lwów 1934, ss. 10.

⁹⁹ *Idem*, *Moc wsteczna kodeksu zobowiązań*, NKZ 1934; *idem*, *Istota i źródła zobowiązań (przyczynek do wykładni art. 1 i 2 k.z.)*, NKZ 1937, nr 11–12.

¹⁰⁰ *Idem*, *Kara wadialna według Kodeksu zobowiązań*, KPP 1939, z. 2, s. 103–109.

¹⁰¹ *Idem*, *Przyszłość skarg posesoryjnych*, „Palestra” 1937, nr 1–2, s. 10–32; *idem*, *Ochrona posiadania według projektu prawa rzeczowego*, „Głos Prawa” 1938, nr 6–8; odbliska, Lwów 1938. Waśkowski uważał, że skoro posiadanie korzysta samo przez się z ochrony prawnej, to jest prawem.

¹⁰² *Idem*, *O reformie studiów prawniczych*, „Głos Prawa” 1936, nr 9–12.

¹⁰³ *Idem*, *Prof. Gabriel Szerszeniewicz (z powodu 25-lecia od dnia śmierci)*, „Palestra” 1938, s. 3–10.

¹⁰⁴ *Idem*, *Teoria wykładni prawa cywilnego: metodologia dogmatyki cywilistycznej w zarysie*, „Palestra” 1933, s. 113–132, 273–278, 353–370, 510–538, 623–633, 695–709; 1934, s. 8–17, 73–83, 260–267, 352–359, 603–622, 667–685, 767–794; 1935, s. 266–282, 809–827; 1936, s. 3–13, 119–141; odbliska, Warszawa 1936, ss. 276 [nakładem Izby Adwokackiej w Warszawie].

¹⁰⁵ A. Śródka, *Uczeni polscy*, s. 447.